

به نام پروردگار دانایی

ادبیات کودک و نوجوان

ویژگی و کاربرد ادبیات کودکان

ویژگی‌های کودک در مراحل مختلف رشد

برای رشد نمی‌توان واحدی را ارائه داد زیرا رشد معانی مختلفی دارد:

رشد در لغت یعنی: افزایش کمی و کیفی موجود زنده است.

تقسیم‌بندی رشد

رشد به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱- رشد طبیعی: بین انسان و حیوان مشترک است و نشانگر افزایش کمی اندازه‌ی اندام‌های مختلف بدن است.

۲- رشد محیطی: در آن یادگیری اهمیت زیادی دارد و اگر فرد مورد آموزش قرار نگیرد، رشد صورت نمی‌گیرد.

رشد از دیدگاه اسلام

واژه‌ی رشد در متون اسلامی به هدایت، نجات، صلاح، کمال یافتن راه مستقیم تعبیر شده‌است.

تقسیم‌بندی پیاژه از مراحل رشد

طبق نظر پیاژه رشد برای سازگاری موجود زنده با محیط و حفظ تعادل ارگانیسم در ادوار مختلف زندگی است.

تعریف رشد از دیدگاه پیاژه

از دیدگاه روان‌شناسی و تعلیم و تربیت مراحل مختلف کودکی و نوجوانی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

الف- سال‌های قبل از دبستان یعنی تا ۶ سالگی

ب- سال‌ها اول دبستان یعنی ۶ تا ۷ سالگی

ج- سال‌های میانه-ی دبستان یعنی ۸ و ۹ سالگی

د- سال‌های آخر دبستان یعنی ۱۰ تا ۱۱ سالگی

ه- سال‌های نوجوانی یعنی ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۱۵ سالگی

پیاژه مراحل رشد را به شکل زیر تقسیم‌بندی کرده‌است:

الف- مراحل حسی- حرکتی از آغاز تولد تا ۱۸ ماهگی (

ب- مراحل پیش عملکردی (از یکسال و نیم تا ۷ سالگی)

ج- مرحله‌ی عملکردهای عینی (از ۸ تا ۱۲ سالگی)

د- مرحله‌ی عملکردهای صوری (قیاسی) (از ۱۲ تا ۱۵ سالگی)

مراحل رشد از دیدگاه اسلام

اسلام به مسئله‌ی رشد بسیار اهمیت می‌دهد و هدف از این توجه خاص، رساندن انسان به غایت اصلی و نهایی او می‌باشد که همان رسیدن به فطرت والای انسانی و شناخت حقیقی و واقعی خداوند است. اسلام عامل فطرت، وارث و محیط خانواده را در رشد فطرت موثر می‌داند.

نیازها و علاقمندی‌های کودک در خواندن

نیازهای اساسی انسان از نظر ابراهام مازلو

۱- نیازهای زیستی

۲- نیازهای ایمنی

۳- نیاز به عشق و تعلق به دیگران

۴- نیاز به احترام شان اجتماعی

۵- نیازهای زیباشناختی

۶- نیازهای یادگیری و فهمیدن

۷- نیاز به خویشتن‌شناسی

نیازهای اساسی انسان

۱- بزرگسالان دارای طرز تفکر معین و عقاید شکل‌گرفته‌ای هستند.

۲- در بزرگسالان تقریباً خلق و خو تغییر نمی‌کند.

۳- کودک در دنیای خیالی زندگی می‌کند، در نتیجه خواندن و مطالعه یکی از عوامل مهم سازندگی کودک است.

برای انتخاب کتاب خوب باید به عوامل زیر توجه شود:

۱- ظاهر کتاب

۲- محتوای کتاب

۳- نویسنده شاعر و تصویرگر

۴- ناشر

۵- قیمت

کاربرد ادبیات کودکان در زندگی کودک

۱- تقویت نیروی اندیشه کودک برای یافتن فلسفه‌ی زندگی

۲- جهت‌دهی درست به کودک برای خداشناسی و خودشناسی

۳- انطباق دادن کودک با محیط

۴- سهیم کردن کودک در سرنوشت خود

کاربرد ادبیات کودکان در زندگی کودک

۱- کمک به پرورش صحیح عقلی و عاطفی کودک

۲- برآوردن احتیاجات کودک

۳- آشنایی با زبان و فرهنگ ملی

شناخت انواع خواندنی‌های داستانی و غیر داستانی

شناخت انواع خواندنی‌های کودکان و نوجوانان

خواندنی‌های کودکان و نوجوانان به نوشته‌ها و کتاب‌هایی گفته می‌شود که نویسنده یا خالق آن از هدف خاص آموزش و القایی و ارائه‌ی آگاهی‌های خاص تبعیت می‌کند.

اگر از نوع داستانی باشد، شخصیت داستان متناسب با هدف تغییر و تحول می‌یابد و نتیجه-گیری مستقیم یا پند و اندرز در آن جایی ندارد و اگر غیر داستانی باشد در آن کارهای علمی و سوال و جواب نیز مطرح می‌شود و آگاهی‌های آن تابع واقعیت‌هایی است که بنابر خواسته‌ی نویسنده جا به جا نمی‌شود.

شناخت انواع خواندنی‌های کودکان و نوجوانان

۱- اهداف ادبیات کودکان در خود اثر مستتر است و این هدف از پیش ساخته نیست.

۲- تنها اثری می‌تواند به عنوان یک اثر ادبی برای کودکان و نوجوانان شناخته شود که هنرمندانه تنظیم شود و از زبان و بیانی گویا، رسا، گیرا، دلنشین و متناسب برخوردار باشد.

۳- شکل‌گیری پیش زمینه‌ای از ادبیات در کودکان با آوای خوش مادران و دایه‌ها از راه لالایی‌ها.

پس از این مرحله ادبیات کودکان به سه دسته تقسیم می‌شود :

۱- خواندنی‌های داستانی

۲- خواندنی‌های غیرداستانی

۳- شعر

انواع خواندنی‌های داستانی :

-داستان‌گویی قدیمی‌ترین شکل ادبیات است.

-بسیاری از ملت‌ها صاحب داستان‌های از روزگاران کهن است مانند: مصر، چین، یونان و ایران.

-در قرآن حتی به ارزیابی کیفی قصه‌ها نیز توجه شده‌است.

تعریف داستان

هر نوع حادثه و سرگذشتی که از نیروی تخیل نویسنده سرچشمه گرفته می‌شود.

تقسیم‌بندی داستان از لحاظ پروراندن موضوع و نوع پروراندن :

الف- داستان‌های واقعی

ب- افسانه‌ها

داستان‌های واقعی

افسانه‌ها برای کودک از ده سالگی به بعد کافی نیست بنابر این به سراغ داستان‌هایی می‌رود که بتواند روابط انسان‌ها را تعبیر و تفسیر کند.

فایده‌ی خواندن داستان‌های واقعی

کودک از طریق داستان‌ها در می‌یابد که نه تنها کودکانی دیگر با عواطف مشابه وجود دارند بلکه گاهی بزرگسالان هم عواطف آن‌ها را درک می‌کنند همچنین کودک با اوضاع و احوال حاکم بر جامعه و روابط انسان‌ها آشنا می‌شود.

انواع داستان‌های واقعی

۱- داستان‌هایی از صحنه‌های مختلف کودک

۲- داستان‌های حیوانی

۳- داستان‌های ماجراجویی

۴- داستان‌های تاریخی

۵- داستان‌های طنز

۶- داستان‌های احساسی

افسانه‌ها :

افسانه‌ها، داستان‌هایی هستند که بر پایه‌ی واقعیت پایه‌گذاری نشده‌اند و حادثه‌ها و قهرمانان آن‌ها زاینده‌ی خیالند و در آن از موجودات غیرواقعی مانند دیو و پری و آدم دریایی و ... سخن می‌رود.

انواع افسانه

الف- افسانه‌های عامیانه

ب- افسانه‌های جدید

انواع افسانه‌های عامیانه

۱- افسانه‌های توأم با تکرار

۲- افسانه‌های حیوانات سخنگو

۳- افسانه‌های جادویی

۴- افسانه‌های فکاهی

۵- افسانه‌های حماسی - قهرمانی

۶- افسانه‌های فلسفی - دینی

۷- افسانه‌های عاشقانه

انواع خواندنی‌های غیرداستانی

۱- مطالب علمی

۲- مطالب مربوط به اجتماع و محیط

۳- زندگی‌نامه

۴- سفرنامه

۵- بازی و سرگرمی

۶- کتاب‌های مرجع و کتاب‌های لغت و دایره المعارف

۷- مطالبی درباره‌ی اختراعات و اکتشافات

۸- کتاب‌های دینی

هدف از خواندن کتاب‌های غیرداستانی

-ارائه‌ی شناختی صحیح و واقع‌بینانه به کودک و نوجوان از خود و جهان اطرافش .

-ارائه‌ی روابط علی و معلولی و قانون‌مندی‌ها

-روشن کردن سنت‌های حاکم بر جهان هستی برای کودک

شعر کودک

شعر چیست؟

شعر کلامی موزن و مقفی، خیال‌انگیز است که بیانگر احساسات و عواطف و نیازهای درونی انسان است.

چرا تاثیرگذاری شعر از نثر بیشتر است؟

زیرا یادگیری شعر به دلیل وجود وزن و نظم، ابهام و اختصار خاص آسان‌تر است.

ویژگی‌های شعر

۱- اصیل است.

۲- هدفدار است.

۳- مضمون شعر باید به موازات رشد فکری خواننده است.

۴- مفاهیم استفاده شده در شعر متناسب با قالب لطیف کلام است.

۵- روان باشد.

۶- آهنگین و موزون است.

۷- برانگیزاننده‌ی عواطف است.

مضامین شعر کودک

موضوع شعر می‌تواند برای کودک وسیع باشد به شرط آن‌که:

۱- قابل درک باشد.

۲- مربوط به دنیای کودک باشد.

۳- پیامی برای کودک داشته باشد.

۴- تجربیات قبلی کودک را در نظر بگیرد.

از دیدگاه دیگر مضامین شعر کودک عبارتند از :

- ۱- مضامین توصیفی : توصیف واقعیات همان گونه که هست.
- ۲- مضامین تمثیلی : تمام پدیده‌ها می‌توانند آدم‌گونه باشند.
- ۳- مضامین رفتاری: این اشعار حاوی مضامین اخلاقی و تربیتی هستند.
- ۴- مضامین آموزشی : این اشعار برای کودکان ۳ تا ۶ سال مناسب است و جنبه‌ی آموزشی دارند.
- ۵- مضامین چند جنبه‌ای : این اشعار چند جنبه را می‌تواند دربرگیرد.

وزن و قافیه در شعر کودک

در اشعار کودکان بیشتر وزن‌های عروضی کاربرد دارد . قافیه‌ها نیز در این گونه اشعار ساده هستند.

اما

در استفاده از آرایه‌های ادبی باید دقت شود تا موجب پیچیدگی و ابهام در کلام نگردد. بیش‌ترین آرایه‌هایی که برای اشعار کودکان مورد استفاده قرار می‌گیرد عبارتند از :

تشبیه - استعاره - تضاد و تکرار

اشعار کتاب‌های درسی

- این اشعار باید تابع هدف خاصی باشند و با مراحل رشد کودک منطبق باشد.
- اشعار ساده و روان باشد زیرا اشعار دشوار کودکان را بی‌رغبت خواهد کرد.
- قافیه متناسب با رشد کودک باشد. هم‌زمان با رشد کودک قافیه باید قوی‌تر شود.

اهداف اصلی شعر کودک

۱- سرگرم کننده باشد و خلا فکری کودک را پر کند.

۲- شادی بخش باشد.

۳- آموزنده باشد.

۴- خیال پردازانه باشد.

۵- محرک باشد.

تصویر سازی در کتاب کودک

تصاویر از عناصر اصلی کتاب کودکان است. جذابیت تصاویر موجب اشتیاق کودک به کتاب خوانی می شود.

از قرن نوزدهم مصورسازی کتاب های کودک آغاز شد.

تصاویر موجب درک راحت تر موضوع می شود.

مسایلی که با کلام قابل انتقال نیست از طریق تصویر تفهیم می شود.

اهداف تصویرسازی در کتاب کودک

۱- جذب کودک به مطالعه

۲- هموار ساختن راه یادگیری در کودکان کم سن

۳- کمک به فهم بهتر موضوع کتاب

۴- برقراری ارتباط عاطفی و معنوی بین کودک و شخصیت های کتاب

۵- پرورش قدرت تخیل

۶- رفع نارسایی نوشتاری کتاب

۷- تقویت ذوق هنری

نقد ادبیات کودکان

واژه‌ی نقد به معنی جدا کردن دینار و درهم سره از ناسره است.

اما

در اصطلاح ادبی بررسی و تعیین ارزش ادبی آثار ادبی و شناخت ارزش و بهای واقعی آثار ابداعی و آفرینش‌های ادبی و بررسی اصول، قواعد و عللی است که موجب می‌شود اثری رد یا قبول شود.

انواع نقد

برخی از انواع نقد عبارتند از :

- نقد لغوی: به ظاهر اثر توجه می‌کند.

- نقد فنی: به چگونگی کاربرد فنون بلاغی توجه می‌کند.

- نقد زیبایی‌شناختی: بررسی اصل هنر بدون در نظر گرفتن محتوای اثر.

- نقد اخلاقی: به بررسی اصول اخلاقی می‌پردازد.

- نقد اجتماعی: منتقدان این نوع نقد معنقدند آثار هنری تحت تاثیر **زمان، محیط**

اجتماعی و نژاد هستند بنابراین سعی در برقراری ارتباط میان ادبیات و جامعه و نشان دادن تاثیر جامعه بر ادبیات دارند.

- نقد تاریخی: به بررسی اوضاع و احوال زمان به وجود آمدن اثر می‌پردازد.

- نقد روان‌شناسی: ارزش‌های روان‌شناسی را در فهم آثار ادبی مهم می‌پندارند.

ویژگی‌های منقد ادبیات کودکان

- ۱- نویسنده یا شاعر کودکان باشد
- ۲- مراحل رشد کودک را بداند.
- ۳- بر نقد مسلط باشد.
- ۴- به زبان کودک آشنا باشد.
- ۵- هدف نقد را بداند.
- ۶- غرض ورز نباشد.
- ۷- متأثر از بازار کتاب نباشد.
- ۸- حامی فرهنگ ملی و دینی باشد.